

De ziel van zwart Amerika

Aan Burghardt en Yolande,
de verlorene en de gevondene¹

W.E.B. DU BOIS

De ziel van zwart Amerika

In een vertaling van Jabik Veenbaas,
met een inleiding van Stephan Sanders en
met een nawoord van Babah Tarawally

NOORDBOEK FILOSOFIE

© 2022 W.E.B. Du Bois | Uitgeverij Noordboek

Auteur: William Edward Burghardt Du Bois

Inleiding: Stephan Sanders

Vertaling en annotaties: Jabik Veenbaas

Nawoord: Babah Tarawally

Omslag: René van der Vooren

Binnenwerk: Elgraphic

Ontwerp binnenwerk: René van der Vooren

Correcties: Francien Homan

Originele titel: *The Souls of Black Folk. Essays and Sketches*

© A.C. McClurg & Co, Chicago, IL. 1903.

NUR: 730|680|740

ISBN: 9789056158583

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of openige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of openige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

www.noordboek.nl

Inhoud

Inleiding 7

DOOR STEPHAN SANDERS

Overweging vooraf 15

- I Ons spirituele streven 17
- II Het gloren der vrijheid 29
- III Booker T. Washington en anderen 55
- IV De betekenis van vooruitgang 73
- V De vleugels van Atalanta 85
- VI Het opleiden van zwarte mensen 97
- VII De Zwarte Gordel 117
- VIII De zoektocht naar het gulden vlies 139
- IX De zonen van meester en mens 165
- X Het geloof der vaderen 189
- XI De dood van de eerstgeborene 205
- XII Alexander Crummell 213
- XIII De komst van John 225
- XIV De treurzangen 245

Overweging achteraf 259

Nawoord 261

DOOR BABA H. TARAWALLY

Verantwoording bij de vertaling 267

DOOR JABIK VEENBAAS

Noten 269

INLEIDING

DOOR STEPHAN SANDERS

De lezer die begint aan deze Amerikaanse klassieker, terecht vertaald als *De ziel van zwart Amerika*, moet goed voor ogen houden dat hij midden in een leven valt van een auteur; een leven dat op het moment nog niet eens op de helft is. W.E.B. Du Bois – spreek uit ‘dew BOYSS’ – schreef het werk in 1903. Het maakt een erudiete, afgeronde indruk, en het lijkt of we hier een levens-testament te pakken hebben. Maar het was Du Bois gegeven 95 jaar te worden. Dit boek werd voor het eerst gepubliceerd toen de auteur 35 jaar oud was. De welluidende klaroenstoot in de eerste alinea klinkt zo: ‘Het probleem van de twintigste eeuw is het probleem van de rassenscheiding.’ Du Bois’ denkbeelden waren nog volop in beweging en zouden in de loop van dat lange leven vele transformaties ondergaan.

Tegelijkertijd blijft juist dit boek onovertroffen door zijn gepassioneerde, bijna lyrische toon: zelden verscheen er een werk met zulke duidelijke, muzikale referenties. *De ziel van zwart Amerika* is opgezet als een oratorium, waarbij elk hoofdstuk voorafgegaan wordt ‘door enkele maten treurzangen’, van zowel zwarte als witte toondichters. Ook dat heilige geloof in etnische ‘gezamenlijkheid’ zou afnemen gedurende Du Bois’ latere leven. Maar dat een van de grootste bijdragen van zwarte Amerikanen aan de wereldcultuur hun muzikale genie is, bleef voor Du Bois altijd zonneklaar: ‘De muziek van de zwarte religie (...) vormt nog altijd de oorspronkelijkste en mooiste uiting van menselijk leven en verlangen die er tot nog toe op Amerikaanse

bodem is ontstaan.’ (p.148) Ook de eenentwintigste eeuw met zijn mondiale, muzikale popcultuur moet Du Bois’ gelijk erkennen.

De auteur kiest ook meteen positie: de zwarte Amerikaan die de slavernij doorstond, valt niet te reduceren tot zijn onmiskenbare slachtofferschap, de horribele omstandigheden waarin hij moest zien te overleven. Want het wonder is de ‘zwarte ziel’, die niet alleen springlevend bleef tijdens de meest duistere perioden, maar die ook nog eens een onwaarschijnlijk groot stempel drukte op Amerika en de rest van de wereld. Het gelijk van Du Bois is na zijn dood alleen maar groter geworden.

Let wel: ik schrijf ‘Amerika’ omdat het idee van de ‘Verenigde Staten’, met de echo van de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) en de nawerking daarvan, uiterst actueel was voor Du Bois op het moment van schrijven. Het is vreemd om in het huidige tijdsgewricht te moeten constateren dat het ‘verenigde element’ van die ‘staten’ opnieuw ter discussie staat. Maar in 1903 is Du Bois in dat opzicht nog een ‘believer’, al heeft hij het geloof van zijn jeugd min of meer vaarwel gezegd. De veertien uiterst kritische essays in dit boek ademen nog het idee dat het mogelijk is, het samenleven van wit en zwart in één land, al was Du Bois al in 1903 een uitgesproken criticaster, die de onwil hield van het andere, witte Amerika om het zwarte en gekleurde deel serieus te nemen.

Inmiddels staat Du Bois niet alleen bekend als de grote Amerikaanse voorman van zwarte emancipatie en van de mensenrechten, maar ook als de vader van het panafrikanisme, het antiekoloniale gedachtegoed dat ervan uitgaat dat Afrikanen en mensen van Afrikaanse komaf, waar dan ook ter wereld, samen moeten optrekken. De politieke samenwerking met ‘wit’ is dan niet meer vanzelfsprekend, en zelfs problematisch geworden.

In de loop van zijn latere leven zou Du Bois, nog voordat de grote dekolonisatieperiode aanbrak van na de Tweede Wereldoorlog, zich steeds meer bekennen tot die pan-Afrikaanse richting. Het is veelzeggend dat hij stierf in Ghana, in 1963, het land

dat sinds 1957 niet langer een kolonie was van Groot-Britannië, en dat onder leiding van president en panafrikanist Kwame Nkrumah een nieuwe, onafhankelijke koers voer. (Nkrumah was een vriend van Du Bois, hij nodigde de auteur hoogstpersoonlijk uit naar zijn land te verhuizen.)

Maar ten tijde van *The Souls of Black Folk*, het hier vertaalde werk, geloofde Du Bois met een zekere wanhoop nog in de mogelijkheid van dat ene, veelkleurige Amerika.

Het denkparcours dat Du Bois aflegde, vanaf zijn jongste jaren tot aan zijn pan-Afrikanistische ideeën, is niet zo voor de hand liggend als het lijkt. Geboren in 1868, in Great Barrington, Massachusetts, was hij de zoon van zogenoemde ‘vrij zwarten’: een kleine groep die ook landbezitters waren, en zeker tot de elite behoorden van de zwarte bevolking van die staat. Great Barrington bestond uit wat dan heet een ‘geïntegreerde gemeenschap’, waar de ‘colourline’, de scheiding tussen zwart en wit, veel minder drastisch was dan in de Zuidelijke Staten. Dit kwam de jonge Du Bois zeker van pas: zijn vader verdween uit beeld toen de jongen twee jaar oud was, en zijn moeder overleed op zijn achttiende. W.E.B. was toen feitelijk wees – de initialen staan trouwens voor de doopnamen William Edward Burghardt. Du Bois was zwart, identificeerde zich als ‘Negro’, maar was de nazaat van een lange, etnisch gemengde lijn, waar Afrikaanse, Franse en Nederlandse (Burghardt!) in vertegenwoordigd waren. Aardig detail: in 1957 bezocht Du Bois Nederland, en werd door de VPRO-radio geïnterviewd – in het Engels, overigens.

De zwarte, jonge Du Bois behoorde met zijn kleur tot een minderheid in het stadje waar hij opgroeide, maar hij had wel degelijk omgang met witte vriendjes, die samen met hem in het klaslokaal zaten. Het was dankzij de kerkgemeenschap uit zijn jeugd, the First Congregation Church, en dankzij de financiële steun van zijn (ook witte) burens dat de veelbelovende jonge-

man zich kon inschrijven aan Fisk University, een vanouds zwart college in Nashville, Tennessee. Du Bois gaat later naar het prestigieuze Harvard, waar ze aanvankelijk zijn Fisk-diploma niet willen erkennen, maar waar de ambitieuze jongeman als-nog wordt aangenomen na het doen van een toelatingsexamen.

Hij studeert af als historicus en krijgt een beurs om naar Berlijn te gaan voor zijn promotieonderzoek. Eenmaal in Europa beziet hij de raciale situatie in Amerika met bevreedde ogen en zijn witte medestudenten steunen hem daarin. Terug in Amerika is Du Bois in 1895 de eerste zwarte man, de eerste Afro-Amerikaan die promoveert aan Harvard.

Du Bois maakte niet zozeer carrière; hij was een eenzame, zwarte komeet die voorbijshoot. Deze korte biografische schets is van belang om te begrijpen waarom de latere mensenrechtenactivist zoveel belang hecht aan de intellectuele ontwikkeling van zwart Amerika: de noodzaak van goed onderwijs, de openstelling van academische opleidingen, de noodzaak ook voor zwarte Amerikanen om zich te verdiepen in de klassieke Europese oudheid en de latere, Europese geschiedenis. Du Bois droomt al snel van een zwarte elite, 'the Talented Tenth' genoemd: een op de tien zwarte Amerikanen moet zo breed en academische gevormd zijn dat zij dienst kunnen doen als de voorhoede van zwarte emancipatie. Zij dienen ook zorg te dragen voor de intellectuele en politieke representatie van hun kleurgenoten.

Met zijn nadruk op intellectuele vorming en zijn pleidooi voor gelijke burgerrechten zal Du Bois zich onderscheiden van zijn oude leermeester en zwarte voorman-van-het-eerste-uur Booker T. Washington (1856-1915), die een veel bescheidener compromis voorstelde: banen voor zwarten, mogelijkheden om in hun eigen onderhoud te kunnen voorzien, ook als dat betekende dat ze minder mogelijkheden kregen dan hun witte landgenoten om zich politiek en staatsrechtelijk te laten gelden.

Minstens zo belangrijk is de realisatie dat Du Bois een bui-

tenstaander was op het moment dat hij bezig was veldwerk te verrichten voor *De ziel van zwart Amerika*, dat zich voornamelijk afspeelt in de Zuidelijke Staten. Ja, hij is een 'kleurgenoot' van de zwarte bevolking die hij beschreef, maar toch ook een antropoloog op vreemde grond, die voor het eerst van zijn leven direct te maken kreeg met de draconische Jim Crow-wetten. Je kan je de shock voorstellen van deze aan Harvard gepromoveerde man, met zijn Berlijnse ervaringen achter de rug, oog in oog met de armoede, de achterstelling, maar ook de ongeletterdheid van het merendeel van de zwarte Zuiderlingen. Zijn dit 'his Folks', zijn mensen? Ja, maar dan oneindig minder geschoold, minder 'beschaafd' dan hij ze ooit eerder heeft meegeemaakt. Du Bois voelt het als zijn plicht deze onderklasse, 'the submerged tenth', niet enkel te emanciperen, maar ook te 'verheffen', volgens het oude sociaaldemocratische idee. De lat moet hoger komen te liggen, ook moreel, de ambities zullen verstrekkender moeten zijn.

Het boek dat hier voorligt, getuigt van die idealen, ook als dat betekent dat Du Bois 'zijn zwarte mensen' stevig moest bekritisseren. Op pagina 112 lezen we: 'Vandaag de dag zijn echter maar heel weinig jongens en minder dan een vijfde van de zwarte meisjes onder de twintig getrouwd. (...) Dit leidt op het platteland beslist tot seksuele immoraliteit. (...) Dit is een bron van groot moreel gevaar.' Verderop hekelt Du Bois de 'zwerflustigheid' van zijn onderzoeksgroep, al merkt de auteur ook op: 'Het komt simpelweg voort uit de slavernij.' Deze uitspraken hebben betrekking op Du Bois' onderzoek in Dougherty County, Georgia.

Niet alleen seksueel, ook politiek ziet Du Bois gevaren: 'Misdaad en een goedkoop en gevaarlijk socialisme vormen de onvermijdelijke resultaten (...)'. Let wel: hier spreekt een auteur die zich later hartstochtelijk tot het socialisme, en zelfs het communisme zal wenden om zijn gelijksidealen te verwezenlijken. In 1946 zal de oudere Du Bois verklaren dat de toen nog bestaande USSR 'the most hopeful country on earth' is.

Nogmaals: *De ziel van zwart Amerika* is een eerste boek uit een lange reeks die Du Bois uiteindelijk op zijn naam zal zetten. De 35-jarige auteur heeft andere overtuigingen dan de oudere, gearriveerde Woordvoerder en Leider, die Du Bois in zijn latere leven wordt.

We begrijpen iets meer van de ontzetting en ook van het paternalisme van deze hoogopgeleide buitenstaander, die zich in het volmaakt gesegregeerde Zuidelijke platteland ophoudt, wanneer we lezen (op p. 120): ‘Een zwarte vreemdeling in de provincie Baker in Georgia, bijvoorbeeld, mag overal op de openbare weg door een willekeurige witte man of vrouw staande worden gehouden en ondervraagd over zijn bezigheden.’ Het is de geschoktheid die Du Bois zelf moet hebben bevangen, de typische observatie van een man die niet gewend is aan dergelijke praktijken. Er is een cynische parallel te trekken met de arbitraire aanhoudingen van de politie heden ten dage, waarbij de belangrijkste aanklacht kan vormen, zeker in Amerika: ‘driving while black’.

Een buitenstaander misschien, als het gaat om de zwarte, Amerikaanse ervaring, maar naïef is Du Bois allerm minst: daarvoor is zijn psychologische kenschets van het verschil tussen de wereld van zwart en wit Amerika te scherpzinnig. Du Bois heeft het relatieve voordeel dat hij beide werelden, wit en zwart, uit eigen ervaring kent: het heeft hem, zeker in zijn jeugd, gevoeliger gemaakt voor onrechtvaardig onderscheid, maar het heeft hem ook een helikopterblik verschaft, die de verschillende posities in de Amerikaanse raciale verhoudingen kan benoemen. Juist door zijn vooruitgeschoven positie, ook binnen ‘witte bastions’, heeft Du Bois weet van ‘een wereld die toekijkt met een mengeling van vermaak, minachting en medelijden’. Het moet de zelfbewuste, elitaire Du Bois des te meer gestoken hebben.

Het blijft indrukwekkend wanneer Du Bois vertelt over ‘de Sluier’ waarachter de zwarte Amerikaan veroordeeld is te leven – je hoort de platoonse vergelijking met de grot, waar de onwe-

tenden zich ophouden, omdat zij geen ander perspectief kennen. Ook is er het idee van het ‘dubbele bewustzijn’ – Du Bois zal er school mee maken – waardoor de zwarte Amerikaan noodgedwongen kennis moet hebben van twee werkelijkheden: de witte en de zwarte werkelijkheid, want met allebei krijgt hij onontkoombaar te maken.

Du Bois zal *De ziel van zwart Amerika* opdragen aan zijn twee kinderen, van wie het jongetje maar een paar maanden in leven blijft. ‘Aan Burghardt en Yolande, de verlorene en de gevondene.’ Het is buitengewoon bitter dat de vader, die dan net zijn kind heeft verloren, schrijft: ‘Die hele dag en die hele nacht was er een ontzaglijke blijdschap in mijn hart – ach, vergeef me dat ik de wereld door de Sluier zo donker zie – en mijn ziel fluisterde steeds tegen me: “Niet dood, niet dood, maar ontsnapt (...).” Hoe dwaas van me om te denken of wensen dat deze kleine ziel verstikt en verwrongen binnen de Sluier zou kunnen opgroeien!’

Het is misschien begrijpelijk, maar ook pijnlijk te merken dat Du Bois praktisch zijn leven lang geloofde in het bestaan van verschillende rassen, die, hoewel gelijkwaardig, toch essentieel van elkaar zouden verschillen. Over ‘rasvermenging’ is hij – zelf een zeer gemengde man – op zijn minst ambivalent. Nog steeds over zijn zoontje, tijdens de paar maanden dat hij te leven had: ‘Waarom lag er een gouden gloed over zijn haar? Gouden haar was een kwaad voorteken in mijn leven. Waarom had het bruin van zijn ogen het blauw niet vernietigd en gedood?’ Eerder in het boek lezen we over ‘het rode merk van de bastaardij’ en het verlies van ‘de oude Afrikaanse kuisheid’. Du Bois doelt hier op ‘de eeuwenlang systematische, gewettigde bezoedeling van zwarte vrouwen’: de verkrachtingen door witte mannen en meesters. Dergelijke schanddaden zijn inderdaad onvergefelijk.

Maar je mag toch hopen dat Du Bois het resultaat van zo’n verkrachting, het raciaal gemengde kind, niet ‘onvergefelijk’

vindt. De afgedwongen seksuele ‘contacten’, ook uit het verre verleden, hebben raciaal gemengde mensen opgeleverd. Maar daarnaast zou het juist voor Du Bois duidelijk moeten zijn, als man met diverse genealogische lijnen, dat er geen ‘kuise’ of ‘zuivere’ rassen te vergeven zijn; dat er in de loop van eeuwen vermenging is opgetreden, en dat de lichtere, gekleurde huid en de blauwe gloed in de ogen geen daderprofiel opleveren. De oude Amerikaanse dichotomie, waarin alleen zwart of wit werd erkend op basis van de ‘one drop of “Negro blood” rule’ doet hier nog van zich spreken.

Tot voor kort was het nog zo dat wie zich aanmeldde bij een Amerikaanse universiteit als ‘dubbelbloed’ of gemengde nazaat, moest kiezen tussen ‘Caucasian’ of ‘Afro/African American’. Ikzelf werd in 1991 nog als ‘Afro-American’ geregistreerd aan de Universiteit van Minnesota. Pas rond de laatste eeuwwisseling, rond 2000, werd het mogelijk als ‘mixed race’ te boek te staan.

Over het historisch belang van Du Bois kunnen we kort zijn: dat is zeer groot. Niet alleen voor de zwarte Amerikaanse geschiedenis, maar ook voor de Amerikaanse geschiedenis als zodanig, en voor de mensenrechten wereldwijd.

Zijn literaire stem is die van een eenling: bedreven, elitair, soms uitgesproken snobistisch – zijn academische leven lang liet hij zich aanspreken als Doctor Du Bois, ook door nabije vrienden. Maar wat nog steeds treft: Du Bois’ bezieling, zijn geloof in een groter belang, een hoger doel dat verder reikt dan het strikt particuliere.

De ironie wil dat deze man, met zoveel oog voor De Zaak, er heilig van overtuigd was dat deze algemene, collectieve taak hem hoogstpersoonlijk toeviel.

Overweging vooraf

In dit boek schuilen tal van dingen die als ze geduldig worden gelezen kunnen aantonen hoe vreemd het is om hier zwart te zijn bij het aanbreken van de twintigste eeuw. Die dingen zijn niet zonder belang voor u, welwillende lezer; want het probleem van de twintigste eeuw is het probleem van de rassenscheiding.

Ik verzoek u dus om mijn boekje met grote mildheid te ontvangen, om mijn woorden met mij te bestuderen, om fouten en tekortkomingen te vergeven omwille van mijn geloof en mijn hartstocht en om naar de mespunt waarheid te zoeken die erin verborgen ligt.

Ik heb geprobeerd om hier in grove, onscherpe lijnen de geestelijke wereld te schetsen waarin duizend maal tienduizend Amerikanen leven en streven. Allereerst heb ik in twee hoofdstukken proberen aan te tonen wat de Emancipatie voor hen betekende en wat de gevolgen daarvan waren. In een derde hoofdstuk heb ik gewezen op de langzame groei van persoonlijk leiderschap en openhartig kritiek geleverd op de leider die vandaag de dag de grootste verantwoordelijkheid draagt voor zijn ras. Daarop heb ik in twee hoofdstukken met snelle pennenstreken de wereld binnen en de wereld buiten de Sluier geschetst, om zo het centrale probleem aan de orde te stellen: mensen voorbereiden op het leven. Vervolgens heb ik me aan nadere detaillering gewaagd en in twee hoofdstukken de strijd bestudeerd van de miljoenen zwarte plattelandsbewoners; in een volgend hoofdstuk heb ik de huidige verhou-

dingen proberen te duiden tussen de zonen van meester en knecht.

Toen heb ik de wereld van de witte mens verlaten en ben ik die van de Sluier ingestapt; ik heb hem opgelicht om u even een blik te gunnen op zijn diepere uithoeken – de betekenis van zijn religie, de hartstocht van zijn menselijke droefheid en de worsteling van zijn grotere zielen. Dit alles heb ik afgesloten met een verhaal dat tweemaal verteld is maar slechts zelden opgeschreven.

Sommige van mijn gedachten hebben eerder het licht gezien in andere gedaante. Voor hun vriendelijke toestemming voor herpublicatie hier, in gewijzigde en uitgebreidere vorm, moet ik de uitgevers bedanken van *The Atlantic Monthly*, *The World's Work*, *The Dial*, *The New World* en *Annals of the American Academy of Political and Social Science*.

Aan ieder hoofdstuk zoals dat in dit boek is afgedrukt gaan enkele maten vooraf van de treurzangen – flarden aangrijpende melodie van de enige Amerikaanse muziek die in het donkere verleden uit zwarte zielen opwelde. En moet ik daar dan ten slotte nog aan toevoegen dat ik die hier spreek bot van het bot en vlees van het vlees ben van hen die leven binnen de Sluier?